

УДК 016:908(477)“1959/1990”

ФОРМУВАННЯ БАЗОВИХ ЕЛЕМЕНТІВ ВІТЧИЗНЯНИХ КРАЄЗНАВЧИХ БІБЛЮГРАФІЧНИХ РЕСУРСІВ В ОСТАННЄ РАДЯНСЬКЕ ТРИДЦЯТИРІЧЧЯ (1959–1990 рр.)

Ірина МІЛЯСЕВИЧ

*Рівненський державний гуманітарний університет,
вул. Толстого, 3, м. Рівне, 33028, Україна, тел. (0362) 22-41-61,
ел. пошта: I.Milyasevych@yahoo.com*

Проаналізовано процес формування краєзнавчих бібліографічних ресурсів в Україні у 1960–1980-х рр. Розглянуті організаційні та методичні питання створення краєзнавчих бібліографічних покажчиків, краєзнавчих каталогів та картотек бібліотеками різних типів, визначені характерні риси та еволюційні особливості цього періоду.

Ключові слова: краєзнавство, краєзнавча бібліографія, краєзнавство у бібліотеках, історія України, бібліотеки УРСР.

Вітчизняна краєзнавча бібліографія пройшла майже двохсотлітній шлях розвитку. Еволюція кожної галузі визначається головними віхами, які докорінно її змінюють, сприяють удосконаленню, стають поштовхом для подальшого прогресу. У розвитку вітчизняної краєзнавчої бібліографії, на нашу думку, можна визначити три таких періоди, які були найбільш плідними і для формування краєзнавчих бібліографічних ресурсів (КБР).

Перший період – кінець XIX – початок XX ст. – характеризується збільшенням кількості та підвищенням якості краєзнавчих бібліографічних покажчиків (КБП), розробкою специфічних методичних прийомів бібліографування краєзнавчої літератури, започаткуванням краєзнавчих каталогів в окремих бібліотеках. КБР створюють різноманітні наукові краєзнавчі товариства, історико-статистичні комітети, архівні комісії, бібліотеки, окремі бібліографи. Вони видавали ґрунтовні КБП, що відзначаються надзвичайно високою бібліографічною культурою і не втратили свого пошукового значення для сучасних дослідників, окремі з них увійшли до “золотого фонду” світової бібліографії.

У другий період – 60–80-ті роки XX ст. – формується єдина організаційна система краєзнавчої діяльності бібліотек України, основною рушійною силою зі створення КБР стають наукові бібліотеки, налагоджується чітке методичне забезпечення їх діяльності, активізується розробка проблем краєзнавчого бібліографознавства, започатковується підготовка бібліографів-краєзнавців у ВНЗ.

Третій етап – початок XXI ст. – визначається активним використанням комп’ютерних технологій у бібліографуванні краєзнавчої літератури, відбувається процес системного формування краєзнавчих електронних бібліографічних ресурсів, розширюються шляхи їх трансляції, забезпечуються технологічні умови для взаємодії бібліотек у створенні і збагаченні цих ресурсів.

Із трьох зазначених періодів найменше дослідженим у краєзнавчому бібліографознавстві є останнє радянське тридцятиріччя. Лекції І. І. Корнейчика¹, які є найповнішим джерелом з історії краєзнавчої бібліографії, хронологічно закінчуються серединою 1960-х рр. Автори радянських підручників з галузевої та загальної бібліографії² ілюструють навчальний матеріал окремими назвами КБП, виданими у цей період. Проте ця інформація характеризується епізодичністю та заідеологізованістю. У підручнику Н. М. Кушнарєнко³ розглядаються у комплексі всі проблеми бібліотечного краєзнавства, тому його обсяг не дозволяє достатньо повно охарактеризувати стан КБП на різних етапах їх еволюціонування. Надзвичайно цінну інформацію з даної теми вміщують поодинокі статті з досвіду роботи бібліотек зі створення КБП у 1960–1980-х рр.⁴, аналітичні та бібліографічні матеріали Державної історичної бібліотеки України (ДІБУ)⁵, дисертаційні роботи з історії краєзнавчої бібліографії в Україні⁶. Але у зазначених працях інформація про КБП цього періоду розпорошена, неповна і фрагментарна, жодне з джерел не демонструє цілісної картини розвитку КБП. Це дає підстави зробити висновок, що процес формування базових елементів цих ресурсів у 1960–1980-х рр., особливості його розвитку, еволюційні зміни та характерні риси не були об'єктом історико-бібліографічних досліджень. Вивчення цих явищ є метою нашої статті.

Основними джерелами були метабібліографічні посібники наукових бібліотек України⁷, інструктивні та методичні матеріали з краєзнавчої роботи бібліотек, ство-

¹ Корнейчик И. И. *Краеведческая библиография на Украине: развитие краеведческой библиографии на Украине в дореволюционное время: конспект лекций*. – Харьков, 1964. – 53 с.; Его же. *Краеведческая библиография на Украине: развитие краеведческой библиографии в советское время (1917–1940 гг.): конспект лекций*. – Харьков, 1965. – 27 с.; Его же. *Краеведческая библиография на Украине: развитие краеведческой библиографии в советское время (1941–1967 гг.): лекции по курсу “Краеведческая библиография”*. – Харьков, 1968. – 46 с.

² *Українська радянська бібліографія: навч. посіб. / за ред. Ф. Н. Сарани і Д. Д. Тарамонова*. – Київ: Вища школа, 1980. – 263 с.; Сороковська С. В. *Українська радянська історична бібліографія: навч. посіб.* – Київ: Наук. думка, 1980. – 124 с.; Рева Н. М. *Бібліографія української художньої літератури та літературознавства: навч. посіб.* – Київ: Вища школа, 1979. – 231 с. та ін.

³ Кушнарєнко Н. М. *Бібліотечне краєзнавство: підручник*. – Київ: Знання, 2007. – 502 с.

⁴ Теребейчик М. Г. *Краєзнавчі видання ЛНБ ім. В. Стефаніка // Бібліотека. Книга. Читач*. – Київ, 1986. – С. 64–76; Макаренко Л. Л., Альохін Д. С. *Бібліотеки республіки на допомогу написанню 26-томної “Історії міст і сіл Української РСР” // Бібліотекознавство і бібліографія*. – Харків, 1982. – Вип. 22. – С. 11–21; Ярошик В. О. *Краєзнавча діяльність ХДНБ ім. В. Г. Короленка // Там само*. – 1991. – Вип. 30. – С. 49–54 та ін.

⁵ *Аналіз звітів обласних бібліотек з питань краєзнавчої роботи за ... рік / Держ. іст. б-ка УРСР*. – Київ, 1964 –; *Аналіз планів роботи обласних бібліотек з питань краєзнавчої роботи на рік / Держ. іст. б-ка УРСР*. – Київ, 1965 –; *Краєзнавча робота бібліотек України: метод. мат-ли з питань краєзнавчої роботи бібліотек / Держ. іст. б-ка УРСР; ред. П. І. Жевахов*. – Київ, 1966. – 232 с.; *Краєзнавчі видання бібліотек Української РСР в 1976–1980 рр.: бібліогр. покаж. / уклад. Г. Г. Германенко*. – Київ, 1983. – 34 с.; *Краєзнавчі видання бібліотек Української РСР в 1981–1985 рр.: бібліогр. покаж. / уклад. Л. П. Александрова*. – Київ, 1986. – 37 с. та ін.

⁶ Петрикова В. Т. *Особливості становлення та розвитку системи краєзнавчої бібліографічної інформації в Україні (1917–1991 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук*. – Київ, 2001. – 19 с.; Бульба Т. С. *Становлення та розвиток краєзнавчої бібліографії Поділля (друга половина XIX–XX ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук*. – Київ, 1995. – 21 с.; Литвиненко Н. К. *Становлення і розвитку краєведської бібліографії Донбасса (вторая половина XIX – начало XXI века): автореф. дис. ... канд. пед. наук*. – Казань, 2012. – 24 с.

⁷ *Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаніка АН УРСР (1940–1980 рр.): покаж. видань та літ. про її діяльність / упоряд. О. П. Куш, Л. П. Квятковська*. – Львів, 1982. – 105 с.; *Одеська державна наукова бібліотека ім. М. Горького: 1829–1999: бібліогр. покаж.* – Одеса, 2004. – 428 с.; *Державна історична бібліотека України (1939–2009): бібліогр. покаж. / уклад. В. П. Кисельова, Т. С. Кудласевич, О. В. Михайлова*. – Київ: Арістей, 2009. – 132 с.; *Харківська державна бібліотека ім. В. Г. Короленка (1886–2011): покаж. видань б-ки та публ. про її діяльність*. – Харків, 2011. – 485 с. та ін.

рені у 1960–1980-х рр.⁸, наукові та навчальні публікації українських авторів з краєзнавчої бібліографії*. Майже всі згадані у тексті КБП переглянуті автором de visu.

Період кінця 50-х – початку 60-х років ХХ ст. став переломним у краєзнавчій діяльності бібліотек, у тому числі зі створення КБР. Було проведено низку реорганізаційних заходів, які вплинули на подальший розвиток краєзнавчої бібліографії.

У 1959 р. ухвалили “Положення про краєзнавчу роботу обласних, крайових, республіканських бібліотек”⁹, в якому за обласними універсальними науковими бібліотеками (ОУНБ) був закріпленний статус центрів бібліотечного краєзнавства в області. У цьому документі були визначені основні функції обласних наукових бібліотек з краєзнавчої роботи, у тому числі ведення краєзнавчого ДБА та створення краєзнавчих бібліографічних посібників (КБП). Тут вперше була викладена модель системи КБП, які необхідно створювати в кожній області, та визначена структура краєзнавчого ДБА обласних бібліотек.

У 1960 р. в Москві відбулася Всесоюзна нарада бібліотек з проблем розвитку краєзнавчої роботи¹⁰. На ній обговорювалися переважно організаційні питання. Зокрема, було розроблено чітку організаційну структуру бібліотечного краєзнавства в країні, визначені всесоюзний, республіканські та обласні центри.

У 1961 р. було опубліковано ґрунтовний методичний посібник “Краеведческая работа областных библиотек”¹¹, у якому викладені детальні методичні рекомендації з усіх напрямів краєзнавчої діяльності обласної бібліотеки, зокрема ведення її ДБА та складання КБП. У цьому посібнику визначено структуру КДБА, обумовлено необхідність створення зведених краєзнавчих каталогів, подані конкретні методичні вказівки щодо ведення його основних частин: систематичної, топографічної, персональної, опубліковано “Типову схему класифікації краєзнавчої літератури”, а також детально розписано методику створення КБП різних типів.

Ці заходи мали надзвичайно важливе значення для створення потужних КБР. Крім того, на межі 1950–1960-х рр. суспільне життя пожвавилось у зв’язку з так званою “хрущовською відлигою”. Тривав цей період недовго, але протягом нього з’явилася можливість публікувати недоступні раніше матеріали і документи з історії країни загалом та окремих її територій. Це сприяло появі великого потоку краєзнавчої літератури і, як наслідок, розвитку КБР. Впродовж 1960-х рр. сформувалася чітка організаційна структура установ та закладів, які мали створювати ці ресурси.

⁸ *Краеведческая работа библиотек: материалы Всесоюз. совещания б-к по вопросам краеведческой работы*, Москва, 25–28 янв. 1960 г. / ред. А. Н. Бученков, Л. М. Владиковская. – Москва, 1960. – 187 с.; *Краеведческая работа областных библиотек: метод. пособие* / Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина; ред. Л. М. Владиковская, В. А. Николаев. – Москва, 1961. – 176 с.; *Аналіз методично-бібліографічних видань обласних бібліотек з питань краєзнавства за ... рік* / Держ. іст. б-ка УРСР. – Київ, 1965 –; *Краєзнавча робота бібліотек України: метод. матеріали...; Принципи побудови краєзнавчої картотеки і методика виявлення матеріалів у ретроспективному плані (поради бібліотекарів)* / Держ. іст. б-ка УРСР; склад. А. Жданович. – Київ, 1968. – 14 с.; *Методичні рекомендації по складанню науково-допоміжних бібліографічних покажчиків поточної літератури про край* / Держ. іст. б-ка УРСР; склад. А. М. Комська. – Київ, 1985. – 19 с.; *Краєзнавство в бібліотеці (з досвіду роботи)* / Держ. іст. б-ка УРСР; упоряд.: Я. П. Сіман, П. І. Жевахов. – Київ: Політвидав України, 1965. – 41 с. та ін.

* Бібліографічні описи окремих публікацій подаються у подальших підсторінкових примітках.

⁹ Положение о краеведческой работе областных, краевых и республиканских библиотек // *Советская библиография*. – 1959. – № 4. – С. 61–64.

¹⁰ *Краеведческая работа библиотек: материалы Всесоюз. совещания [...]*, Москва, 25–28 янв. 1960 г. ...

¹¹ *Краеведческая работа областных библиотек...*

На початку 1960-х рр. визначається науковий та методичний центр краєзнавчої роботи бібліотек – **Державна історична бібліотека УРСР** (ДІБ УРСР), яка мала керувати діяльністю масових та наукових бібліотек. У бібліотеці створили спеціальний відділ історичного краєзнавства, працівники якого займаються як практичною краєзнавчою бібліографічною роботою зі створення науково-допоміжних і рекомендаційних БП з історико-краєзнавчої тематики, так і науково-методичною діяльністю, спрямованою на підвищення ефективності краєзнавчої бібліографічної роботи бібліотек: щорічно аналізують плани і звіти краєзнавчої роботи обласних бібліотек України¹² та їх методично-бібліографічні видання з питань краєзнавства¹³; узагальнюють та популяризують кращій досвід бібліотек України з цього напрямку¹⁴; готують огляди краєзнавчої діяльності бібліотек¹⁵; видають методичні матеріали з питань краєзнавчої роботи бібліотек¹⁶ та ін.

Як методичний центр історико-краєзнавчої роботи ДІБ УРСР зіграла провідну роль у реалізації двох масштабних інформаційно-бібліографічних проєктів, реалізованих у 1960–1980-х рр.: підготовці інформаційної бази для написання багатомісних “Історії міст і сіл Української РСР” та “Зводу пам’яток історії та культури Української РСР”.

У 1970–1980-х рр. науково-методичні функції ДІБ УРСР з питань краєзнавства розширюються, урізноманітнюється асортимент виконуваних нею наукових, методичних та практичних робіт. Бібліотека видає низку цінних методичних рекомендацій на допомогу бібліотекам різних типів зі створення краєзнавчого ДБА: “Інструкція про зведений каталог краєзнавчої літератури обласної бібліотеки”, “Методичні рекомендації з питань організації краєзнавчого довідково-бібліографічного апарату ЦБС”¹⁷, що відіграли величезну роль у формуванні цього елемента КБР: у той період у масових бібліотеках тільки починають створювати краєзнавчі каталоги, а у бібліографів-краєзнавців ОУНБ виникало безліч клопотів при вирішенні тих чи інших методичних проблем.

У 1974 р. ДІБ УРСР започаткувала поточний БП “Краєзнавча робота бібліотек”¹⁸, який відображав книги, статті та методично-бібліографічні матеріали з питань організації, методики і змісту краєзнавчої роботи, а також КБП. З 1974 по 1987 рр. вийшло 13 випусків цього покажчика. У цьому ж році бібліотека видала ретроспективний “Бібліографічний покажчик літератури з краєзнавчої роботи бібліотек за

¹² Аналіз звітів обласних бібліотек з питань краєзнавчої роботи...; Аналіз планів роботи обласних бібліотек з питань краєзнавчої роботи...

¹³ Аналіз методично-бібліографічних видань обласних бібліотек з питань краєзнавства за ... рік / Держ. іст. б-ка УРСР. – Київ, 1965–; Про краєзнавчі бібліографічні та методичні видання обласних бібліотек УРСР у 1970 р. / склад. Т. Г. Золотуха // *Бібліотекознавство та бібліографія*. – 1972. – Вип. 13. – С. 61–71 та ін.

¹⁴ *Краєзнавство в бібліотеці: (з досвіду роботи)...*

¹⁵ Краєзнавча робота // *Робота бібліотек України системи Міністерства культури: огляд діяльності за ... рік*. – Київ, 1965.

¹⁶ *Краєзнавча робота бібліотек України: метод. матеріали...; Принципи побудови краєзнавчої картотеки...; Методичні рекомендації по складанню науково-допоміжних бібліографічних покажчиків... та ін.*

¹⁷ *Інструкція про зведений каталог краєзнавчої літератури обласної бібліотеки* / Держ. іст. б-ка УРСР. – Київ, 1973. – 15 с.; *Методичні рекомендації з питань організації краєзнавчого довідково-бібліографічного апарату централізованої бібліотечної системи* / Держ. респ. б-ка УРСР ім. КІРС, Держ. іст. б-ка УРСР; склад. Л. А. Балацька. – Київ, 1981. – 10 с.; *Організація зведеного краєзнавчого каталогу обласних бібліотек: метод. рек.* / Держ. респ. б-ка УРСР, Держ. іст. б-ка УРСР; склад. Д. С. Алюхін, Т. Г. Золотуха. – Харків, 1973. – 19 с.

¹⁸ *Краєзнавча робота бібліотек: поточ. бібліогр. покаж.* / ДІБ УРСР. – Київ, 1974–1987.

1969–1973 рр.”¹⁹. Завдяки цим виданням бібліотечні практики, викладачі профільних ВНЗ та всі зацікавлені особи почали регулярно отримувати інформацію про літературу для наступного її використання у краєзнавчих бібліографознавчих дослідженнях і щоденній практичній роботі бібліотекарів-краєзнавців.

ДІБ УРСР активно займалася також практичною роботою зі створення КБР. У другій половині 1960-х рр. вона формувала грандіозну бібліографічну базу – “Зведену картотеку з історії міст і сіл УРСР”, яка вміщує біля 0,5 млн друкованих карток про всі місцевості України.

Ще у 1950-х рр. бібліотека розпочала видання багатотомного науково-допоміжного БП “Історія Києва”. З 1958 по 1963 рр. вийшло два томи цього покажчика у чотирьох випусках, а у 1980–1983 рр. ще 12 випусків. Відразу ж після публікації окремих випусків з’явилося дуже багато схвальних відгуків на цей покажчик не тільки бібліографознавців, але й істориків, краєзнавців та інших вчених; відбулися читачькі конференції, наукові семінари, на яких обговорювали актуальність та методикку створення цього бібліографічного джерела²⁰.

До 1500-річчя Києва у 1982 р. бібліотека видала також низку рекомендаційних БП: “Культурно-освітні заклади Києва”, “Музеї Києва”, “Пам’ятники і пам’ятні місця Києва”, “Театри Києва”, “Їх іменами названі вулиці Києва”, “До 40-річчя битви за Дніпро та визволення Києва від німецько-фашистських загарбників”, а також БП другого ступеня “Список бібліографічних матеріалів про Київ”. У середині 1980-х рр. перелік КБП ДІБ України поповнився ґрунтовними науково-допоміжними БП “Пам’ятники історії і культури Київської області” (1985), “Пам’ятники історії і культури Києва” (1986).

У 1960–1980-х рр. до краєзнавчої роботи активно долучилися ХДНБ ім. В. Короленка, ОДНБ ім. Максима Горького, ЛНБ ім. В. Стефаніка. Якщо у 1940–1950-ті рр. вони складали переважно рекомендаційні КБП, то у зазначений період ці бібліотеки перетворилися на потужні центри науково-допоміжної краєзнавчої бібліографії.

Харківська державна наукова бібліотека (ХДНБ) ім. В. Г. Короленка вже мала значний багаторічний досвід роботи з краєзнавчою літературою, нагромаджений ще з часів заснування Харківської громадської бібліотеки у ХІХ ст. На початку 1960-х рр. до структури бібліотеки введено штатну одиницю бібліографа-краєзнавця, у 1968 р. створено сектор краєзнавчої бібліографії з двома співробітниками, в 1979 р. – відділ краєзнавчої роботи²¹.

У процесі підготовки інформаційної бази для написання “Історії міст і сіл Харківщини” та “Зводу пам’яток історії та культури Харківщини” працівники бібліотеки переглянули величезну кількість періодичних видань і книг дореволюційного періоду, що значно збагатило краєзнавчий каталог “Харківщина”, який у 1980-х рр. налічував 220 тис. бібліографічних записів²². Результатом наукової роботи стало укла-

¹⁹ *Бібліографічний покажчик літератури з питань краєзнавчої роботи бібліотек за 1969–1973 рр.* / Держ. іст. б-ка УРСР; уклад. Т. Г. Золотуха, Т. Н. Ляшенко. – Київ, 1974. – 23 с.

²⁰ Див. наприклад: Єрмак К. М., Іванова О. А. Обговорення “Історії Києва” (т. 1) та бібліографічного покажчика “Історія Києва” (т. 1, вип. 1) // *Український історичний журнал*. – 1960. – № 3. – С. 165–166; Жевахов П. І., Курій Г. М. Науково-читачька конференція по обговоренню II тома “Історії Києва” // Там само. – 1962. – № 2. – С. 154–155 та ін.

²¹ Ярошик В. О. Краєзнавча діяльність ХДНБ ім. В. Г. Короленка... – С. 51.

²² Ярошик В. О. Розвиток краєзнавчої бібліографії в Харківському регіоні: історія, стан, перспективи // *Бібліотечне краєзнавство як складова частина регіональної культурної політики*: матеріали міжвід. наук.-практ. конф. – Харків, 2001. – С. 17–21.

дання науково-допоміжних покажчиків “Харківщина. Історія міст і сіл” (1964) та “Пам’ятники історії та культури Харківської області” (1985).

У цей період бібліотека видала велику кількість науково-допоміжних і рекомендаційних БП різних типів. Більшість з них адресовані вченим, спеціалістам, винахідникам-раціоналізаторам. Особливої уваги заслуговують “Харків’яни – заслужені винахідники Української РСР”, “Народное хозяйство Харьковщины: 1959–1965 гг.” (1988), “Топоніміка Харківщини” (1990), “Харьков в Великой Отечественной войне. 1941–1945 гг.” (1986), серійний покажчик “Опыт ускорения научно-технического прогресса и перестройки хозяйственного механизма на промышленных предприятиях Харьковщины” (1987–1989) та ін.

До 325-річчя Харкова бібліотека підготувала ґрунтовний покажчик “Харкову – 325” (1980), який хронологічно продовжив аналогічне видання до 300-річчя міста, а до свого 100-річчя опублікувала покажчик видань бібліотеки та літератури про її діяльність “Харьковская государственная научная библиотека им. В. Г. Короленко: 1886–1986 гг.” (1986). У 1980-х рр. ХДНБ ім. В. Г. Короленка заснувала цікаву серію покажчиків з історії фабрик і заводів Харківщини: “Орденосный ХТЗ” (1981), “Харьковский турбинный завод им. С. М. Кирова” (до 50-річчя заводу, 1983), “Харьковский дважды орденосный моторостроительный завод “Серп и молот” (до 100-річчя заводу, 1982), які стали своєрідним літописом цих підприємств. Видавалися й персональні краєзнавчі покажчики про діячів та уродженців Слобожанщини: “Лесь Курбас” (1988), “Академик архитектуры Алексей Николаевич Бекетов” (1987). Бібліотека розпочала працювати й у напрямку бібліографування місцевих видань. “Першою ластівкою” тут був покажчик змісту журналу “Прапор” за 1956–1988 рр. (1989).

Звичайно, ця наукова установа не уникла й випуску видань із сильним ідеологічним забарвленням. Виконуючи пропагандистську місію, бібліотека опублікувала низку рекомендаційних покажчиків, зокрема “В. І. Ленін і Харківщина”, серійне бібліографічне видання “На марше первых пятилеток” (у 1980-х рр. вийшло три випуски покажчика), “Харків у революції 1905–1907 рр.”, “Вони боролись за владу Рад”, “Харківщина у Великому Жовтні”.

У 1970–1980-х рр. ХДНБ ім. В. Короленка стала визнаним лідером у краєзнавчій бібліографічній роботі на території Слобожанщини. Вона координувала та об’єднувала зусилля всіх бібліотек, краєзнавчих товариств, наукових установ задля створення КБР про регіон, займалася науково-дослідною роботою з питань бібліотечного краєзнавства (завідувач її краєзнавчого відділу В. О. Ярошик була автором численних публікацій з проблем краєзнавчої діяльності бібліотек).

Львівська наукова бібліотека (ЛНБ) ім. В. Стефаника сконцентрувала свої зусилля на підготовці КБП про Львів, Західну Україну і такий природно-географічний регіон, як Карпати.

Для допомоги вченим Західного наукового центру у розробці комплексної програми “Карпати і Волино-Поділля” вона з 1977 р. видає науково-допоміжні бібліографічні щорічники “Радянські Карпати”, в яких міститься матеріал з проблем Карпатського регіону.

Майже всі БП про Західну Україну, видані ЛНБ ім. В. Стефаника від початку її заснування, мали ідеологічне забарвлення: “До першої річниці визволення Західної України від гніту Панської Польщі” (1940), “Матеріали до бібліографії історії Комуністичної партії Західної України” (1958), “Комуністична партія Західної України” (1968), “Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на розвиток революційно-

визвольного руху на західноукраїнських землях” (1977, 1987), “40-річчя возз’єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській Радянській державі” (1979) та ін. Траплялися й ґрунтовні науково-допоміжні КБП на іншу історичну тематику, наприклад, два покажчики “Західні області УРСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941–1945 рр.” (1972, 1980), які хронологічно доповнили один одного.

Вагомим внеском до КБР бібліотек України був виданий ЛНБ ім. В. Стефаника БП “Львову – 725” (1984), який хронологічно продовжував попереднє видання до 700-річчя міста, акумулювавши матеріал за 1956–1981 рр. Не залишила ЛНБ ім. В. Стефаника поза увагою і власну діяльність, опублікувавши низку БП про бібліотеку: “Видання Львівської бібліотеки АН Української РСР, 1940–1961 рр.” (1961), “Львівська державна наукова бібліотека за 25 років, 1940–1965 рр.” (1965) та “Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника АН УРСР (1940–1980 рр.)” (1982), які з вичерпною повнотою подають інформацію про всі видання бібліотеки та літературу про її діяльність.

Бібліотека створила низку ґрунтовних покажчиків про установи Львова. Серед них особливої уваги заслуговує БП “Львівські установи Західного наукового центру АН УРСР” (1977), в який включено літературу за 1940–1976 рр. про Західний науковий центр АН УРСР і кожний його підрозділ.

Значний внесок зробила бібліотека і в бібліографування творів місцевих письменників та науковців. Вона підготувала ґрунтовні біобібліографічні словники: “Письменники радянського Львова” (1960), в якому висвітлено творчість 39 львівських письменників, описано художні і публіцистичні твори, статті, рецензії львівських авторів, переклади їх творів мовами народів СРСР і зарубіжних країн, окремо виділено літературу про їх творчість; “Художники радянської Львівщини” (1980), в якому вперше зроблено спробу зібрати і систематизувати відомості про праці митців, які експонувалися на персональних і групових виставках, а також матеріали про життя і творчість членів Львівського відділення Спілки художників УРСР, опубліковані в радянській пресі протягом 1939–1978 рр. Спочатку йде перелік мистецьких творів кожного автора, потім його друковані праці і література про художника. Ще у 1950-х рр. бібліотека започаткувала видання БП наукових праць вчених Львова тощо. Діяльність у цьому напрямі активно продовжується до сьогодні.

З нагоди ювілеїв українських громадських діячів, письменників і вчених, творчість яких пов’язана із західними областями України, бібліотека у 1953–1990 рр. видала 35 покажчиків²³, серед них – присвячені Я. Галану (1982), Ф. Максименку (1983), В. Стефанику (1985), І. Юхновському (1985), М. Павлику (1986), Б.-І. Антоничу (1989), Д. Павличку (1990) та ін. Відбір матеріалу і структура їх однотипні: подається інформація про окремі видання творів письменника чи вченого, про публікації його творчого доробку у періодичній пресі, переклади його творів та літературу про його життя і творчість. В окремих випадках до БП включалися рукописні твори. Наприклад, до персонального покажчика “Марія Підгірянкa” (1981), підготованого до 100-річчя з дня народження української поетеси М. О. Домбровської, включили, крім друкованих творів, опис матеріалів з архіву поетеси, який зберігається у відділі рукописів бібліотеки.

ЛНБ ім. В. Стефаника однією з перших бібліотек в Україні розпочала розробку бібліографії місцевих видань. Протягом 1960–1970-х рр. вона підготувала покажчики

²³ Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника АН УРСР (1940–1980 рр.): покажч. видань б-ки та літ. про її діяльність. – Львів, 1982. – С. 12–15.

змісту таких періодичних Західної України кінця XIX – першої третини XX ст., як “Вікна” за 1923–1932 рр. (1966), “Житє і слово” за 1894–1897 рр. (1968), “Народ” за 1890–1895 рр. (1970), “Хлібороб” за 1891–1895 рр. (1971), “Світ” за 1881–1882 рр. (1970), “Друг” за 1874–1877 рр. (1967), “Громадський друг”, “Дзвін”, “Молот” за 1878 р. (1978), “Життя і революція” за 1925–1934 рр. (1970).

Відновила свою краєзнавчу діяльність і **Одеська державна наукова бібліотека (ОДНБ) ім. Максима Горького**. Найбільшим її досягненням цього періоду можна вважати започаткування у 1970 р. поточного науково-допоміжного БП “Природа та природні ресурси Північного Причорномор’я”, який видається до нашого часу зі щоквартальною періодичністю. Він з максимальною повнотою відображає весь спектр природничих та екологічних проблем, пов’язаних із цим природно-географічним регіоном України.

Особливістю роботи ОДНБ ім. М. Горького зі створення КБР є послідовна бібліографічна розробка певних краєзнавчих тем у серії БП, які взаємодоповнюють чи хронологічно продовжують один одного. Продемонструємо сказане конкретними прикладами.

У другій половині 1980-х рр. бібліотека видала дев’ять випусків ґрунтового ретроспективного науково-допоміжного КБР “Биология Чёрного и Азовского морей: указатель литературы за 1917–1977 годы” (1985–1989). Скарбницю КБР поповнив БП “Памятники истории и культуры Одесской области” (1987), який з 1989 р. доповнювався щоквартальними поточними списками аналогічної тематики. Події Великої Вітчизняної війни знайшли відображення у трьох випусках покажчика “Одесса в Великой Отечественной войне”, виданих у 1948, 1971 та 1985 рр.

ОДНБ ім. М. Горького зробила значний внесок у розвиток вітчизняної літературної краєзнавчої бібліографії. На початку 1970-х рр. вона започаткувала серію “Літературна Одеса”, у межах якої були видані персональні покажчики “Пушкин в Одессе” (1973, 1975), “Мицкевич в Одессе” (1976), “Леся Українка в Одесі” (1981) та ін. Для інформування читачів про творчі здобутки письменників Одещини бібліотека з 1981 р. видає поточний БП “Одесская писательская организация в ... году: публикация произведений, хроника”, а у 1989 р. видала біобібліографічний словник “Письменники Одеси”.

В **обласних універсальних наукових бібліотеках (ОУНБ)** у складі бібліографічних відділів створюються спочатку групи краєзнавчої бібліографії, а з кінця 1960-х рр. – краєзнавчі сектори, працівники яких виконували всі напрямки бібліотечно-бібліографічної роботи, пов’язані з краєзнавчою тематикою. Крім того, на них покладалися функції науково-методичних центрів, які мали не тільки інспектувати діяльність масових бібліотек та надавати їм методичну допомогу, але й розробляти питання теорії і методики краєзнавчої бібліографії та здійснювати координацію краєзнавчої бібліографічної діяльності бібліотек та краєзнавчих установ (музеїв, архівів, науково-дослідних інститутів) цієї області.

Кінець 1960-х – 1970-ті рр. – найбільш інтенсивний період формування КБР ОУНБ. Завдяки методичному посібнику “Краеведческая работа областных библиотек”²⁴ були одержані чіткі інструкції щодо створення краєзнавчого ДБА в ОУНБ: названі його основні частини, детально викладена методика ведення зведених краєзнавчих каталогів (ЗвКК) та зведених каталогів місцевих видань (ЗвКМВ) (визначена

²⁴ Краеведческая работа областных библиотек: метод. пособие...

їх структура, джерела виявлення інформації та порядок їх обстеження, розміщення матеріалу в межах кожної частини, специфіка анотування тощо). У 1960-х рр. фактично було закладено міцний фундамент для створення банків краєзнавчої інформації в ОУНБ.

З метою виявлення краєзнавчих джерел обстежувалися фонди всіх бібліотек кожної області, регулярно розписувалися всі місцеві періодичні видання, виявлялася література, частково присвячена краю. Було забезпечено державну підтримку цієї діяльності та підведено міцну матеріальну базу. Зокрема, у 1959 р. було запроваджено обов'язковий безкоштовний місцевий примірник, який значно спростив пошук краєзнавчої інформації та допоміг формувати фонди місцевих документів. Виділялися спеціальні кошти на відрядження до Москви, Ленінграда, Києва, Львова, Харкова для пошуку краєзнавчої інформації у каталогах та фондах найбільших бібліотек Радянського Союзу. Значно сприяла підвищенню якості зведених краєзнавчих каталогів спільна робота бібліотек України зі створення інформаційної бази для написання багатотомної «Історії міст і сіл Української РСР». Широко практикувався обмін документами та інформацією між обласними бібліотеками, таким чином доповнювали краєзнавчі каталоги цінною інформацією про документи, що зберігались у різних наукових бібліотеках України.

Станом на кінець 1970-х рр. у більшості ОУНБ України були створені ґрунтовні карткові краєзнавчі каталоги. Проте не всі проблеми ще були вирішені. Як свідчать дослідження стану ЗвКК, проведені наприкінці 1980-х рр. викладачами Харківського державного інституту культури Н. М. Кушнарєнко та В. В. Сєдих²⁵, лише 19 ОУНБ мали ці каталоги; вони не відображали з належною повнотою склад і зміст краєзнавчих фондів не тільки бібліотек області, але й самих ОУНБ; у них була недостатньо представлена краєзнавча література довоєнного періоду; відсутні відомості про місцезнаходження документів; частина ЗвКК перебувала ще у стадії становлення. Проте, попри ці недоліки, головного результату було досягнуто: наприкінці радянського періоду в переважній більшості ОУНБ були сформовані ЗвКК, які за своєю структурою і методикою створення відповідали встановленим вимогам.

У 1960-х рр. ОУНБ стали також лідерами у виданні КБП різних типів, поступово формуючи їх систему. Динаміку цього процесу яскраво ілюструють наведені нижче статистичні дані²⁶:

- 1956–1960 рр. – 111 назв;
- 1961–1965 рр. – 347 назв;
- 1966–1970 рр. – 451 назва;
- 1971–1975 рр. – 521 назва;
- 1976–1980 рр. – 503 назви;
- 1981–1985 рр. – 513 назв;
- 1986–1990 рр. – 587 назв.

²⁵ Кушнарєнко Н. Н., Сєдих В. В. Сводные краеведческие каталоги областных библиотек // *Советское библиотечное дело*. – 1991. – № 3. – С. 54–60.

²⁶ Статистичні дані запозичені з джерел: Крицький О. П. [Система краєзнавчих бібліографічних покажчиків обласних бібліотек УРСР] // *Краєзнавча робота бібліотек – фактор патріотичного та інтернаціонального виховання населення*: матеріали респ. наук.-практ. конф. обл. б-к УРСР. – Київ, 1990. – С. 103–106; Кушнарєнко Н. М. *Бібліотечне краєзнавство*: підручник... – С. 436; *Краєзнавчі видання бібліотек України: 1986–1990* / Держ. іст. б-ка України. – Київ, 1992. – 86 с.

Як бачимо, у другій половині 1950-х рр. ОУНБ видали понад 100 КБП. Але це зовсім невелика кількість, якщо врахувати, що в УРСР було 25 областей, а проаналізований період складає п'ять років. У наступне п'ятиріччя їх кількість збільшується втричі, а потім загальна кількість бібліографічних джерел плавно зростає, що свідчить про нагромадження основного потенціалу та його повільний розвиток.

Наприкінці 1950-х – на початку 1960-х рр. дев'ять ОУНБ вже розпочали видання поточних КБП під загальною назвою “Література про ... область за ... рік”. Впродовж 1970–1980-х рр. цей тип покажчиків став основною ланкою в системі КБП про область. У 1976–1980 рр. його видавали 18 ОУНБ України, у 1981–1985 рр. – 22 бібліотеки. У другій половині 1980-х рр. кількість цих покажчиків збільшилася до 51 назви за рахунок урізноманітнення асортименту: крім традиційних щорічних покажчиків 12 ОУНБ готували ще щоквартальники “Новини краєзнавчої літератур” та 10 бібліотек – щомісячники чи щотижневики “... область на сторінках преси”, які з максимальною оперативністю відображали інформацію про нову краєзнавчу літературу. Одночасно долучилися до видання БП цього типу ще три ЦБС Луганської області.

Науково-допоміжні КБП ОУНБ одноосібно майже не створювали. Найбільше практикувалася підготовка тематичних науково-допоміжних КБП спільно з бібліотеками вищих навчальних закладів та науково-дослідних установ. Прикладом такого співробітництва може бути підготований Донецькою ОУНБ ім. Н. К. Крупської спільно з науковою бібліотекою Донецького інституту економіки промисловості АН УРСР ґрунтовний БП “Економіка промисловості Донбасса” (перший його випуск був опублікований у 1969 р., у наступні десятиліття він став продовжуваним виданням) та спільна праця Луганської ОУНБ ім. О. М. Горького і Науково-технічної бібліотеки Луганського будинку техніки “Луганщина промисленна” (1967).

У період підготовки фундаментальних наукових багатотомних праць “Історія міст і сіл Української РСР” та “Звід пам'яток історії та культури Української РСР” майже всі ОУНБ видали БП під загальними назвами “Історія міст і сіл ... області”, “Пам'ятники історії та культури ... області”.

Значна більшість виданих ОУНБ КБП (близько 80 %) ²⁷ були *рекомендаційними*.

У 1960-х рр. було започатковано видання “Календарів знаменних і пам'ятних дат ... області у ... році”. Ці щорічники у 1970–1980-х рр. видавали майже всі ОУНБ. Деякі бібліотеки готували також БП, в яких знаходили відображення визначні дати в житті області за досить великий проміжок часу – 25–50 років.

Дуже мало видавалось універсальних рекомендаційних КБП, переважна більшість їх стосувалась ювілеїв окремих міст: “Херсону – 200 років” (1978), “Місту Ровно – 700 років” (1982), “Віки і сучасність: до 1000-ліття Володимир-Волинського” (1988) та ін. Деякі бібліотеки іноді видавали покажчики цього типу, присвячені області загалом “Одещина – наш рідний край” (1969), “Що читати про наш край [Івано-Франківщину]”, або заміняли їх серіями тематичних покажчиків, які в сукупності висвітлювали всі аспекти життя краю. Прикладом такого підходу може бути видання у 1960-х рр. Донецькою ОУНБ низки КБП “Книги о родном крае” та започаткування Луганською ОУНБ у 1970-х рр. серії бібліографічних списків “Молодым о родном крае”.

Наближеними до універсальних були багатогалузеві підсумкові покажчики про досягнення області за роки Радянської влади: “Радянська Хмельниччина” (1967),

²⁷ Крицький О. П. [Система краєзнавчих бібліографічних покажчиків...]

“Житомирщина за 50 років” (1968), “Крым за 50 лет Советской власти” (1970), “Кіровоградщина за роки Радянської влади” (1971), “Радянська Львівщина” (1971), “Соціалістична Ровенщина” (1971), “Великий Жовтень і Закарпаття” (1977), “Радянській Івано-Франківщині – 50” (1990) та ін. Це досить великі за обсягом покажчики, які мають складну структуру та допоміжний апарат; у більшості випадків до них включені книги та статті за останні 10 років, хоча зустрічається і старіша література. До універсальних вони не належать, бо відображають не всі аспекти життя краю, зокрема відсутні розділи “Природа та природні ресурси”, “Етнографія”, “Топоніміка” та ін. Їх завданням була пропаганда досягнень народного господарства, культури та науки за роки радянської влади, тому ці тематичні розділи були найбільш наповненими і мали розгалужену структуру.

Досить поширеними у цей період були рекомендаційні БП, які висвітлювали розвиток області за певний проміжок часу, як правило, від одного з’їзду КПРС до іншого, з однотипними назвами “... область у ... п’ятиріччі” або “... область від ... з’їзду до ... з’їзду” (“Житомирщина від з’їзду до з’їзду: XXV–XXVI” (1980), “Миколаївщина на марші десятої п’ятирічки” (1977), “Вінниччина назустріч XXVI з’їзду КПРС” (1980), “Ровенщина в XI п’ятиріччі” (1982) тощо). Ці покажчики не можна віднести ні до універсальних, ні до тематичних, тому розробникам схем класифікації КБП потрібно було ввести ще додаткову ланку у їх систему – комплексні КБП²⁸. Різко зменшилася кількість цих покажчиків тільки в останнє радянське п’ятиріччя.

Серед видань рекомендаційного характеру, створених ОУНБ у 1960–1970-х рр., більшість (40–42 %) складають тематичні КБП. Серед них переважають видання *суспільно-політичної тематики*.

Більшість рекомендаційних КБП укладалася у зв’язку зі святкуванням історичних подій, ювілеїв та інших заходів. Бібліотеки, відповідно до покладеної на них місії основних ідеологічних центрів, почали насамперед розробляти тематику, пов’язану з історико-революційними подіями та ювілейними датами суспільно-політичного життя:

1. Ювілеї святкувань річниць Жовтневої революції та її впливу на розвиток українських земель: “Жовтень на Полтавщині” (1977), “Боротьба за владу Рад на Житомирщині” (1987), “Великий Октябрь на Запорожжє” (1977), “Великая Октябрьская социалистическая революция и гражданская война в Донбассе” (1974), “Волинь під прапором Жовтня” (1967), “Великий Жовтень та Івано-Франківська область” (1967) та ін.;

2. Історія місцевих партійних організацій та комсомолу: “Из истории партийной организации Донбасса” (1973), “Славний шлях комсомолу Києва” (1969), “Славний шлях комсомолу Житомирщини” (1969), “Славні сторінки історії комсомолу Закарпаття” (1968), “Героический путь комсомола Луганщины” (Луганськ, 1966), “З історії Ровенської обласної партійної організації” (1978), “Історія Львівської обласної партійної організації” (1979), “Історія Хмельницької обласної партійної організації” (1984) та ін.;

3. Активно розробляється красназвачка рекомендаційна Ленініана. У кінці 1960-х рр. до 100-річчя з дня народження В. І. Леніна підготували понад 30 БП про зв’язки В. І. Леніна з краєм, у 17 областях України (з 25) видали комплексні бібліографічні покажчики “В. І. Ленін і ... область”. У 1979–1980 рр. до чергової річниці вождя було

²⁸ Мамонтов А. В., Щерба Н. Н. *Краеведческая библиография: учебник*. – Москва: Книга, 1989. – С. 100–101.

видано ще 20 покажчиків. Крім того, в окремих областях видали по два-три БП цієї тематики протягом десяти років. Наприклад, в Одеській області на початку 1960-х рр. підготували рекомендаційні БП “В. І. Ленін о революционных событиях в Одессе и деятельности Одесской партийной организации” (1960) та “В. И. Ленин и революционная Одесса” (1961), але це не зашкодило в 1970 р. видати ще й комплексний покажчик “В. И. Ленин и Одещина”.

Впродовж 1960–1970-х рр. бібліотеки України підготували понад 80 рекомендаційних покажчиків на цю тематику²⁹. Це при тому, що вождь пролетаріату жодного разу не був на Україні! Що ж можна було відобразити у цих покажчиках? Щоб бібліотеки не губилися у здогадах, складали спеціальні інструктивні матеріали, писали наукові статті³⁰, а методику складання покажчиків такої тематики вводили до навчальних програм з курсу “Краєзнавча бібліографія” для підготовки бібліотекарів.

Згідно з цими вказівками, комплексні покажчики “В. І. Ленін та ... область” вміщували інформацію про твори вождя, листи, телеграми, виступи, які містять висловлювання про край; спогади земляків про Леніна; видання творів Леніна на території краю; літературу, що висвітлювала роль вождя в революційному русі у краї; увіковічнення образу Леніна місцевими митцями. Звичайно, підібрати матеріал, особливо з перших трьох тематичних напрямів, було дуже важко. Тому деякі укладачі “притягували його за вуха”. Наприклад, включали праці Леніна, в яких хоч і згадується край, але ніяких відомостей чи будь-яких даних про нього не подається, або включали не спогади земляків про вождя (бо ж ніхто з них його не бачив), а осіб, які знали Леніна і перебували на території краю. Таким чином, БП переповнювалися некраєзнавчою інформацією, за що одержали справедливу критику.

Поряд з комплексними, складались і тематичні покажчики на ленінську тематику. Вони висвітлювали лише одну сторону зв'язків Леніна з краєм. Найчастіше це були покажчики про увіковічнення пам'яті Леніна в краї: “Ім'я В. І. Леніна на карті Тернопільщини” (1986), “Ім'я В. І. Леніна на карті Херсонщини” (1980) тощо. Їх розділи включали літературу про промислові підприємства, колгоспи, нагороджені орденом Леніна; вулиці, проспекти, підприємства, що носили ім'я Леніна; пам'ятники Леніну в області; ленінські кімнати та музеї. Другою більш-менш доступною темою, з якої можна було знайти хоч якусь літературу, було відображення образу Леніна в творчості місцевих авторів, наприклад, “Образ Леніна в творах письменників Полтавщини” (Полтава, 1970), “Образ Леніна у творчості херсонських авторів” (Херсон, 1979). Бібліотеки великих міст могли собі дозволити і укладання окремих покажчиків про висловлювання Леніна про край, наприклад, “Донбасс в трудах В. И. Ленина” (1970).

За назвою покажчики “Ленін і ... край” можна віднести до персональних покажчиків, але за методикою підготовки, описаною вище, вони є тематичними. Їх створення є яскравою ілюстрацією заідеологізованості краєзнавчої бібліографії радянських

²⁹ Томіна В. П. Краєзнавча рекомендаційна Ленініана України // *Бібліотекознавство і бібліографія*. – 1983. – Вип. 23. – С. 39.

³⁰ Озерова Г. А. *Ленін і ... край. Істочники свєдений о связях В. И. Ленина с республиками, краями и областями СССР*: консультація. – Москва, 1969. – 84 с.; Озерова Г. А. *Ленинская тема в краеведческой работе библиотек // Актуальные вопросы теории и методики библиографии*: сб. науч. тр. – Ленинград, 1981. – С. 6–22; Серебрянная М. Я. *Отбор произведений В. И. Ленина и материалов о нём для указателей по теме “Ленин и ... край” // Советская библиография*. – 1980. – № 1. – С. 29–35; Щерба Н. Н. *Краеведческая Лениниана: на примере пособий РСФСР // Там же*. – № 2. – С. 21–27 та ін.

часів (до речі, окремі бібліотеки видавали ще й покажчики про зв'язки інших вождів пролетаріату з Україною, наприклад, "Карл Маркс і Тернопільщина" (1983)).

4. Ювілеї річниць перемоги у Великій Вітчизняній війні: "Поділля у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років" (1983), "Харківщина у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років" (вип. 1–4, 1986–1990), "Крым в Великой Отечественной войне" (1966), "Херсонщина у Великій Вітчизняній війні" (1969), "Вінниччина і вінничани у Великій Вітчизняній війні (1941–1945 рр.)" (1966), "Хмельниччина у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр." (1975), "Одесса и Одещина в Великой Отечественной войне" (1971) та ін. Ці покажчики адресували лекторам, пропагандистам, вчителям і бібліотекарям. Матеріал у них систематизовано відповідно до загальноприйнятої в радянській історичній науці періодизації Великої Вітчизняної війни, обов'язково включались розділи про боротьбу партизан і підпільників та відбудову народного господарства на завершальному етапі.

5. До річниць возз'єднання Західної України з Радянською Україною та України з Росією: "Борьба трудящих Тернопольщины за возз'єднання з Радянською Україною" (1969) "В єдиній сім'ї: до 30-річчя возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській радянській державі" (1969), "Жива слава Переяслава: до 325-річчя возз'єднання України з Росією" (1979) та ін.

6. Типовою для цього періоду тематикою було також висвітлення інтернаціональних зв'язків області з братніми республіками СРСР і народами країн соціалістичної співдружності: "Интернациональные связи харьковчан" (1989), "Чернігівщина у сузір'ї радянських народів" (1982), "Тернопільщина в єдиній сім'ї народів-братів" (1982), "Братні зв'язки вінничан" (1982) та ін.

Досить активно розробляли і *літературну тематику*. Найбільше рекомендаційних покажчиків присвячували оспівуванню краю в художній літературі: "Крым в творчестве русских и советских писателей" (1989), "Миколаївщина в художній літературі" (1979), "Полтавщина в художній літературі" (1976, 1984), "Миколаївщина в піснях і віршах" (1979), "Трудовой подвиг Донбасса в художественной литературе" (1985), "Одещина в художественной литературе" (1977), "Черкащина в поетичній творчості" (1981) та ін.

Тематичні покажчики художньої літератури про край укладали на загальних для тематичної літературної бібліографії засадах. До них включали найцінніші у художньому сенсі твори. Анотації містили відомості, які характеризували авторів та їх творчість.

У 1980-х рр. ОУНБ, переважно західних областей України, започаткували щорічники, які всебічно відображали літературний процес в області. Вони видавалися під однотипними назвами: "Літературна Львівщина" (1980–1989), "Літературна Хмельниччина" (1979–1987), "Літературна Івано-Франківщина" (1986) та включали художні твори і літературознавчі праці письменників області.

ОУНБ створювали також покажчики про природу та природні ресурси краю, розвиток промисловості, сільського та лісового господарства: "Економіка Черкащини на нових рубежах" (1984), "Природа і природні багатства Волині" (1975), "Природа і природні багатства Ровенщини" (1975), "Природні скарби Закарпаття: їх використання та охорона" (1974) та ін. Але до середини 1980-х рр. вони склали мізерну кількість порівняно з першими двома тематичними групами. У період перебудови ситуація дуже змінилась. ОУНБ значну увагу почали приділяти темам екологічним ("Екологія Києва" (1989), "За чисте повітря Черкащини" (1990), "Молоді про екологічні проблеми Хмель-

ниччини” та ін.) та економічним (“Інтенсивний розвиток народного господарства Вінниччини” (1987), “Перебудова народного господарства Полтавщини” (1989), “Промисловість Волині: кроки зростання” (1988), “Экономика [Харьковской] области – ускоренное развитие” (1987) та ін.). Всього у 1986–1990 рр. вийшло понад 50 КБП на цю тематику.

У 1978 р. ухвалили республіканський варіант “Положення про краєзнавчу роботу бібліотек системи Міністерства культури Української РСР”³¹. Згідно з цим документом до створення КБР мали підключатись і **масові бібліотеки**. У них після централізації почали формувати зведені краєзнавчі каталоги в центральній бібліотеці та краєзнавчі картотеки у бібліотеках-філіалах.

Особливо активізувалася діяльність ЦБС зі створення КБП у другій половині 1980-х рр. Вони долучаються до підготовки інформаційних та рекомендаційних списків літератури універсального (“Городку – 600” (1989 р., Городоцька ЦРБ Хмельницької області), “Краснодон – кровинка Украины” (1986 р., Краснодонська ЦРБ Луганської області), “Библиографический указатель литературы о Кременчуге” (1986 р., Кременчуцька ЦБС Полтавської області)); тематичного (“Безсмертя юних: комсомол і молодь Славутчини у роки Великої Вітчизняної війни” (1990 р., Славутська ЦРБ Хмельницької області), “Вершник в обладунку браннім: до 100-річчя відкриття пам’ятника Богдану Хмельницькому в Києві” (1988 р., Київська центральна міська бібліотека ім. Лесі Українки), “Красилівщина в роки Великої Вітчизняної війни” (1990 р., Красилівська ЦРБ Хмельницької області), “Край мужества и славы: к 40-летию освобождения Красного Луча от немецко-фашистских захватчиков” (1988 р., Краснолуцька ЦБС Луганської області)); персонального характеру (особливої уваги заслуговує серія “Наші видатні земляки”, започаткована Томашпільською ЦРБ Вінницької області). Всі ці посібники адресували масовому читачу і видавали у вигляді списків та оглядів літератури, іноді у формі буклетів; вони зіграли певну роль у пропаганді літератури про район, місто та поповненні КБР.

Популяризацією краєзнавчої літератури через бібліографічні джерела займались і **дитячі та юнацькі бібліотеки**. Особливо активними були обласні бібліотеки для дітей (ОБД), які складали універсальні, тематичні та персональні списки кращої літератури для учнів 5–9 класів та керівників дитячого читання (“Мій край – моя гордість” (1987 р., Волинська ОБД), “Вулиці Миколаєва розповідають” (1986 р., Миколаївська ОБД спільно з ОУНБ), “Рідне місто моє” (1990 р., Чернігівська ОБД), “Исторические уголки Николаева” (1988 р., Миколаївська ОБД), “Вместе были в бою: Великая Отечественная война на Харьковщине” (1990 р., Харківська ОБД), “Юні герої Чернігівщини” (1989 р., Чернігівська ОБД) та ін.

Обласні бібліотеки для юнацтва (ОБЮ) видавали значно менший асортимент покажчиків, вся тематика яких була пов’язана з комсомолом та діяльністю місцевих комсомольських організацій: “Комсомол Черкащини – грані перебудови” (1986 р., Черкаська ОБЮ), “Комсомол Полтавщини” (1988 р., Полтавська ОБЮ), “Комсомол Полтавщини на шляхах перебудови” (1989 р., Полтавська ОБЮ) тощо. Харківська ОБЮ навіть започаткувала щорічні інформаційні списки літератури, яка надійшла до цієї бібліотеки, під назвою “Комсомол Харьковщины” (1986–1990 рр.). Персональні покажчики бібліотек для юнацтва також були пов’язані з комсомолом: “Лауреати

³¹ Положение о краеведческой работе библиотек системы Министерства культуры Украинской ССР: утв. 30 мая 1978 г. – Киев, 1978. – 5 с.

премії обласної комсомольської організації ім. Героя Радянського Союзу Кузьми Галкіна в галузі літератури і мистецтва” (1988 р., Чернівецька ОБЮ), “Полтавці – лауреати премії Ленінського комсомолу в галузі виробництва” (1990 р., Полтавська ОБЮ) та ін.

Бібліографуванням літератури, присвяченої розвитку економіки, охорони здоров'я та окремим аспектам тематики “Природа і природні ресурси краю”, займалися також місцеві вчені та **спеціальні бібліотеки** (ВНЗ, науково-дослідних установ, обласні галузеві тощо). Як правило, покажчики були невеликі за обсягом, але відзначалися високою якістю, адже добір матеріалу, його анотування та групування здійснювали висококваліфіковані працівники, вчені-красназвці. Проте були серед них і великі за обсягом ґрунтовні БП. Заслужують на увагу такі бібліографічні джерела: “Бібліографія по истории угольной и металлургической промышленности Донбасса”, виданий науково-технічною бібліотекою Луганської будинку техніки у 1960 р. (до нього увійшло близько 1000 бібліографічних записів про вітчизняні книги та журнальні публікації за більш ніж столітній період розвитку краю); фундаментальні науково-допоміжні бібліографічні праці у двох частинах “Библиографический указатель отечественной литературы по фауне Донбасса (1960–1970 гг.)” (1987) та “Флора Донбасса” (1985), підготовані науковцями Донецького державного університету (містять відомості про автореферати дисертацій, монографії, статті з журналів та наукових збірників, присвячені дослідженням тваринного і рослинного світу усіх природних зон краю); створений науковою бібліотекою Донецького інституту економіки промисловості АН УРСР БП “Научная организация труда и управления в промышленности Донбасса” (1968).

У другій половині 1980-х рр. цікаві КБП видали деякі обласні наукові медичні бібліотеки (ОНМБ): “Медики в боях за Крым” (1990 р., Кримська ОНМБ), “Здравоохранение Черниговской области” (1987 р., Чернігівська ОНМБ), “Санаторно-курортное лечение заболеваний системы пищеварения в Крыму” (1986 р., Кримська ОНМБ), “Санаторно-курортное лечение туберкулеза в условиях Южного берега Крыма” (1988 р., Кримська ОНМБ), “Курорт Хмельник” (1988 р., Вінницька ОНМБ), “Здравоохранение Ворошиловграда и Ворошиловградской области (1925–1985 гг.)” (1987 р., Ворошиловградська (тепер Луганська) ОНМБ) та ін.

Бібліотеки ВНЗ та науково-дослідних установ підготували також низку покажчиків робіт місцевих наукових закладів: “Библиографический указатель изданий Ялтинского научно-исследовательского института физических методов лечения и медицинской климатологии им. И. М. Сеченова” (1974); “Работы сотрудников Крымской опытно-селекционной станции ВИР, опубликованные в 1970–1984 гг.” (1984), багатотомний “Библиографический указатель работ Никитского ботанического сада с 1812 по 1960 гг.” (1960–1989), “Друковані праці професорів, викладачів і співробітників Львівського університету за 1944–1960 рр.” (1962) та ін. Останній з названих покажчиків дуже цікавий за методикою створення: у ньому практичним шляхом вирішені принципово важливі і, разом з тим, дискусійні проблеми створення БП такого типу. Тому зупинимося детальніше на його характеристиці.

Покажчик охоплює друковані твори (книги, брошури, статті з журналів та збірників) професорів, викладачів, аспірантів і співробітників Львівського університету за 1944–1960 рр., а також виконані ними переклади творів наукової та художньої літератури і окремі збірники за їх редакцією. До нього включені не всі наукові праці викладачів, а лише ті, які були видані за час перебування авторів у Львівському

університеті на роботі або в аспірантурі. Як бачимо, дуже цікавий підхід до відбору матеріалу. Укладачі обрали саме його, бо так найточніше можна охарактеризувати наукову роботу закладу, а не викладача одноосібно.

Укладачі обрали також оригінальне групування матеріалу в покажчику, яке дозволяє продемонструвати загальний рівень наукових досліджень в університеті, а також внесок кожного викладача. На початку описані серійні видання і збірники, видані Львівським державним університетом (ЛДУ) у післявоєнний період. Вони поділяються на три категорії. До першої належать загальноуніверситетські видання: “Наукові записки” (їх томи і серії), збірники тез та повідомлень конференцій, збірники робіт аспірантів. До другої категорії належать видання окремих факультетів та кафедр, до третьої – видання установ та організацій, які функціонують при Львівському університеті (астрономічної обсерваторії, Львівського геологічного товариства, студентського наукового товариства та ін.). Весь інший матеріал у покажчику систематизовано за факультетами і кафедрами. У межах кафедри він групується за алфавітом прізвищ авторів. Розділ, присвячений одній особі, починається короткими відомостями про рік народження, освіту, наукову кваліфікацію й посаду працівника, тему його дисертації, рік і місце захисту. Далі подається перелік праць у хронологічному порядку, у межах року йдуть спочатку описи книг і брошур, потім статей з журналів та збірників. Останній підрозділ покажчика присвячений виданням працівників Наукової бібліотеки ЛДУ, серед яких є персональна рубрика про відомого бібліографа Ф. П. Максименка. Завершується покажчик алфавітним покажчиком прізвищ. Єдиним його істотним недоліком є відсутність суцільної нумерації бібліографічних записів. Загалом же обрана укладачами методика може бути зразком для підготовки аналогічних покажчиків іншими навчальними закладами.

Значно сприяла збагаченню КБР спільна робота бібліотек України зі створення інформаційної бази для написання багатотомної **“Історії міст і сіл Української РСР”**, яка тривала понад 10 років. Цінність цієї праці полягає у тому, що вона написана на широкій документальній та літературній базі. Для її підготовки використано понад 1,6 млн архівних справ і близько 39 тис. назв різних наукових праць і статей³².

Перед науковими бібліотеками ставилось завдання – забезпечити авторські колективи кожної області ґрунтовною науковою джерельною базою і краєзнавчим ДБА. На той час їх фонди були ще погано укомплектовані краєзнавчою літературою, переважно це були радянські видання. А найцінніша інформація з історії міст і сіл знаходилась у старих дореволюційних виданнях, які частково були вилучені з фондів бібліотек у період сталінських репресій, частково знищені в період Великої Вітчизняної війни. Не був сформований у бібліотеках і краєзнавчий ДБА.

Учасникам проекту потрібно було за короткий час здійснити аналітико-синтетичну обробку величезної кількості літератури; виявити праці, не тільки повністю присвячені містам і селам області, але й розшукати матеріал про ці населені пункти в загальних історичних дослідженнях, монографіях, довідкових виданнях з метою виявлення праць, частково присвячених краю. Широко практикувався обмін документами та інформацією між обласними бібліотеками.

На ДБ УРСР поклали організаційне та науково-методичне керівництво роботою бібліотек. На початковому етапі (перша половина 1960-х рр.) під її керівництвом проводилися різноманітні семінари та наради директорів і завідувачів бібліографіч-

³² Макаренко Л. Л., Альохін Д. С. Бібліотеки республіки на допомогу написанню... – С. 12.

ними відділами обласних бібліотек з метою обговорення завдань та координації бібліографічної роботи бібліотек, спрямованої на виконання цієї грандіозної праці. ДІБ УРСР підготувала та надіслала бібліотекам низку інструктивно-методичних матеріалів³³ щодо вивчення джерел, їх відбору, опису, анотування, розробила зразкову схему систематизації матеріалу, продумала конкретний план координації роботи бібліотек України з виявлення та бібліографічного опису джерел. Щоб уникнути паралелізму та дублювання, визначені для перегляду періодичні та інші видання були розподілені між бібліотеками. Дублетні картки на описані матеріали надсилалися до ДІБ УРСР. На основі цих карток бібліотека створювала зведену картотеку “Історія міст і сіл Української РСР”, в якій на початок 1966 р. нараховувалося близько 160 тис. бібліографічних записів (її детальна характеристика подається у публікаціях Л. Л. Макаренка³⁴), а в аналогічних картотеках обласних бібліотек було відображено 690 тис. назв краєзнавчих публікацій.

На основі зібраних матеріалів всі ОУНБ видали БП зі спільною назвою “Історія міст і сіл ... області”. Вони були різні за обсягом і поліграфічним оформленням, але всі мали аналогічне цільове та читачке призначення, структуру та довідково-методичний апарат. Всі покажчики склали відповідно до чітких методичних інструкцій ДІБУ³⁵, тому вони базувалися на однакових методичних принципах.

Матеріал у них поділявся на дві частини: загальну і топографічну. Загальна частина складалася з трьох розділів: праці В. І. Леніна про область; історія області до Жовтневої революції; радянська історія області. У топографічній частині були згруповані публікації з історії конкретних міст і сіл області. Спочатку подаються публікації про обласний центр, потім про райони області за їх алфавітом, а в межах району – за алфавітом населених пунктів району. В середині топографічних структурних частин спочатку описані довідкові видання (енциклопедії, словники, довідники), потім – документи і матеріали дорадянського часу (“Памятные книжки губерний”, “Историко-статистические описания губерний”, губернські “Ежегодники...”, “Календари...”, різноманітні статистичні збірники Російської імперії тощо), в кінці розміщені описи книг та статей з журналів, газет і збірників.

Частину цих покажчиків доповнювали і перевидавали наприкінці 1970-х – у середині 1980-х рр., наприклад, “Історія міст і сіл Львівської області” (Львів, 1977), “Історія міст і сіл Сумської області” (Суми, 1985) та ін. Ці покажчики є цінним джерелом пошуку краєзнавчої інформації і використовуються дослідниками до сьогодні.

Значно активізувалася робота бібліотек України зі створення науково-допоміжних КБП і під час підготовки у 1980-х рр. “Свода памятников истории и культуры народов СССР”. Ця робота мала стати науково-довідковим виданням енциклопедичного характеру, в якому б подавалася вичерпна інформація про всі нерухомі пам’ятки історії (будинки, пам’ятні місця, поховання тощо), пам’ятки археології (городища, кургани, укріплення тощо), пам’ятки будівництва та архітектури і пам’ятки монументального мистецтва.

³³ *Інструктивно-методичний лист по складанню бібліографії з історії міст і сіл області* / Держ. іст. б-ка УРСР. – Київ, 1963. – 3 с.; *Короткий список бібліографічних джерел на допомогу в написанні історії міст і сіл Української РСР* / Держ. іст. б-ка УРСР; склад. К. М. Єрмак. – Київ, 1965. – 31 с. та ін.

³⁴ Макаренко Л. Л., Жевахов Ф. И. Сводная библиографическая картотека по истории городов и сёл Украины // *Советская библиография*. – 1965. – № 4. – С. 48; Макаренко Л. Л., Альохін Д. С. Бібліотеки республіки на допомогу написанню...

³⁵ *Методичні поради для складання ретроспективних бібліографічних покажчиків “Історія міст і сіл Української РСР”* / Держ. іст. б-ка УРСР; склад. Д. С. Альохін. – Київ, 1977. – 28 с.

Для того, щоб здійснити такий грандіозний проект, потрібно було створити потужну джерельну базу. Ця місія була покладена на наукові бібліотеки України. 23 травня 1983 р. видано наказ Міністерства культури УРСР “Про активізацію роботи бібліотек у підготовці томів “Зводу пам’яток історії та культури Української РСР”³⁶. Згідно з ним загальне методичне керівництво роботою всіх наукових бібліотек України у цьому напрямі мала здійснювати ДІБ УРСР. У 1983 р. вона підготувала і розіслала обласним бібліотекам інструктивно-методичний лист, в якому були викладені основні аспекти організаційної діяльності бібліотек, та видала чіткі методичні рекомендації³⁷, в яких була викладена зразкова схема БП “Пам’ятки історії і культури ... області”, розглянуті методичні прийоми їх створення. Крім того, щоб практично допомогти бібліотекам у пошуку необхідних матеріалів, бібліотека склала спеціальний бібліографічний покажчик “Библиографический указатель документов, материалов и библиографических пособий о памятниках истории и культуры Украинской ССР”³⁸, в якому подано перелік раритетних джерел ХІХ – початку ХХ ст., а також БП, які можна використати у пошуку необхідних джерел. Названі вище інструктивні, методичні та бібліографічні матеріали, розроблені ДІБ УРСР, зіграли надзвичайно важливу роль у створенні належної інформаційної бази, сприяли забезпеченню високої якості створених обласними бібліотеками БП.

Протягом 1980-х рр. (переважно у 1986–1988 рр.) ОУНБ України підготували і видали 26 науково-допоміжних покажчиків під загальною назвою “Пам’ятки історії та культури ... області”. Завдяки чітким інструктивно-методичним матеріалам, розробленим ДІБ УРСР, ці покажчики створювалися на високому методичному рівні. Вони всі були однотипні: мали ідентичну структуру, довідково-методичний апарат, базувалися на єдиних принципах відбору та анутовання матеріалу. Коротко зупинимося на їх характеристиці.

Весь матеріал у покажчиках поділявся на дві частини. У першій частині подавалися загальні роботи про пам’ятки історії, археології, архітектури, монументального, образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва області. Підрозділи відповідали видам пам’яток. У другій частині матеріал групували за топографічними рубриками: спочатку подавали опис документів про пам’ятки історії та культури обласного центру, потім – за адміністративно-територіальним поділом області (в алфавітному порядку районів, всередині – в алфавітному порядку населених пунктів). Всередині кожної топографічної рубрики матеріал систематизували за видами пам’яток.

На особливу увагу заслуговує довідковий апарат, який складається з чотирьох специфічних допоміжних ключів: алфавітного покажчика авторів і назв книг; іменного покажчика осіб, яким присвячено пам’ятки; алфавітного покажчика авторів пам’яток (скульпторів, архітекторів, художників та ін.), алфавітного покажчика назв пам’яток. Їх пошукові можливості дозволяють швидко зорієнтуватись у змісті покажчика і знайти будь-яку потрібну читачу публікацію.

³⁶ “Про активізацію роботи бібліотек на допомогу авторським колективам і обласним редколегіям у підготовці томів “Зводу пам’ятників історії і культури народів СРСР” по Українській РСР”: наказ № 575 від 27.05.1983 р. М-ва культури УРСР. – Київ, 1983. – 2 с.

³⁷ Методические рекомендации библиотекам по составлению библиографических указателей в помощь авторским коллективам и областным редколлегиям по подготовке “Свода памятников истории и культуры народов СССР” по Украинской ССР / Гос. ист. б-ка УССР; сост. Л. А. Балацкая. – Киев, 1983. – 23 с.

³⁸ Библиографический указатель документов, материалов и библиографических пособий о памятниках истории и культуры Украинской ССР / Гос. ист. б-ка УССР; сост. Л. А. Балацкая. – Киев, 1983. – 48 с.

Завдяки роботі бібліотек на допомогу авторським колективам з підготовки “Зводу пам’яток...” їх краєзнавчі каталоги значно поповнилися цінними документами. Зокрема, ДІБ УРСР поповнила свою “Зведену картотеку матеріалів з історії міст і сіл УРСР” 5 тис. нових карточок; зведений краєзнавчий каталог “Харківщина” ХНБ ім. В. Короленка поповнився на 3 тис. карток; близько 10 тис. бібліографічних описів поповнили ЗвКК ОУНБ України³⁹. Крім того, у краєзнавчих каталогах були відкриті нові рубрики “Пам’ятки історії”, “Пам’ятки археології”, “Пам’ятки архітектури”, які і зараз активно поповнюються новими матеріалами.

На основі зібраного матеріалу бібліотеки створили низку фактографічних карток: “Картотека-перелік пам’яток історії та культури краю”, “Картотека авторів монументальних та архітектурних пам’яток”, “Архітектура краю” та ін., які містили конкретні дані про місце і час спорудження того чи іншого об’єкта, архітекторів, художників і скульпторів, які були причетні до його створення.

У період перебудови (друга половина 1980-х рр.) відбулися істотні зміни у типологічній та тематичній структурі системи КБП.

Проілюструємо якісну картину розвитку системи КБП у 1970–1980-х рр. статистичним аналізом вторинного документного потоку за останні 15 радянських років, зафіксованого у показниках ДІБ УРСР “Краєзнавчі видання бібліотек УРСР у ... рр.”. Ми проаналізували матеріал з показників за 1976–1990 рр., що дало можливість вивчити стан системи КБП та простежити динаміку її розвитку.

У результаті дослідження встановлено, що спостерігається значна диспропорція між науково-допоміжними та рекомендаційними КБП. Проте з часом питама вага науково-допоміжних показників поступово зростає: у 1976–1980 рр. вони склали 6,2 % від загальної кількості всіх виданих КБП, у 1981–1985 рр. – 6,9 %, у 1986–1990 рр. – 18,8 %.

Кількість науково-допоміжних показників не тільки збільшувалася з плином часу, але й розгалужувалася їх система. Якщо у 1976–1980 рр. в Україні видавали лише три типи науково-допоміжних КБП: персональні, галузеві та показники змісту місцевих періодичних видань (на республіканському рівні видавали ще показники КБП), то у 1986–1990 рр. з’явилося вже п’ять типів: перераховані вище були доповнені показниками місцевих періодичних видань та показниками КБП, які видавалися в деяких областях. Ретроспективні універсальні науково-допоміжні КБП видавалися дуже рідко, майже всі – до ювілеїв окремих міст. Переважну більшість опублікованих науково-допоміжних КБП складають персональні і галузеві (тематичні) показники (89 % від загальної кількості науково-допоміжних КБП).

Систему рекомендаційних КБП в усі досліджувані періоди представляли п’ять основних типів КБП: універсальні, тематичні, комплексні, персональні та календарі знаменних і пам’ятних дат. Найбільше видавалося персональних (56 %) і тематичних (33 %) рекомендаційних показників. Значних змін у типологічній структурі системи рекомендаційних показників з часом не спостерігалося.

Якісні зміни відбулись і в тематичній структурі системи КБП. Якщо у 1976–1980 рр. найбільшу частку складали показники, присвячені історії комсомолу, Кому-

³⁹ Горбик В. О. Подготовка “Свода памятников истории и культуры Украинской ССР” – важное направление краеведческой работы библиотек // *Краєзнавча робота бібліотек – фактор патріотичного і інтернаціонального виховання населення*: матеріали республ. наук.-практ. конф. працівників обл. б-к УРСР. – Київ, 1990. – С. 35–43.

ністичної партії, громадянської війни та соціалістичної революції, а також комплексні показники на кшталт “Край від ... з’їзду до ... з’їзду” (всіх разом – 42 %), то в 1986–1990 рр. значно збільшилася кількість показників з історії радянського періоду, суспільного життя, народного господарства, природи та природних ресурсів. Вражає мізерна кількість бібліографічних джерел про історію краю дорадянського періоду, дуже мало видавали показників з археології, культури, мистецтва, етнографії та інших важливих питань.

Організаційна структура системи КБП мала такий вигляд. Переважну більшість усіх КБП в Україні видали ОУНБ (79 %). Видавничою діяльністю займалися також обласні дитячі та юнацькі бібліотеки (8,8 %), ЦБС (4,5 %), наукові регіональні бібліотеки України (3,8 %), спеціальні бібліотеки (2,2 %), інші типи бібліотек (1,7 %). Спільно з бібліотеками брали участь у створенні КБП краєзнавчі музеї, обласні архіви та інші організації.

В останнє радянське п’ятиріччя (1985–1990 рр.) спостерігалася значна активізація діяльності обласних дитячих та юнацьких бібліотек, ЦБС та бібліотек ВНЗ. В окремих областях, зокрема Житомирській, стала традицією спільна робота з підготовки КБП ОУНБ з бібліотеками інших систем і відомств. Кількість показників, підготованих до друку спільно декількома бібліотеками, з часом зростала: 1976–1980 рр. – 22 назви, 1981–1985 рр. – 24 назви, 1986–1990 рр. – 68 назв.

Розширення масштабів краєзнавчої діяльності бібліотек викликало потребу у підготовці кваліфікованих кадрів, які на належному рівні могли б здійснювати всі процеси краєзнавчої бібліотечно-бібліографічної роботи. Тому 1962 р. у Харківському державному бібліотечному інституті, який був єдиним на той час ВНЗ з підготовки бібліотечних фахівців, запровадили навчальний курс “Краєзнавча бібліографія”. Назва курсу вибрана не випадково, бо саме у краєзнавчій бібліографічній роботі виявляється основна специфіка краєзнавчої діяльності бібліотек. Викладав цей курс відомий науковець, історик української бібліографії І. І. Корнейчик, який у 1964–1968 рр. опублікував згадані вище три випуски конспектів лекцій для студентів Харківського бібліотечного інституту “Краеведческая библиография на Украине”, в яких висвітлюється розвиток вітчизняної краєзнавчої бібліографії від її зародження до 1967 р. Ця ґрунтовна праця зараз є бібліографічною рідкістю, проте її використовують як дослідники історії бібліографії, так і дослідники КБР. У 1970–1980-х рр. курс “Краєзнавча бібліографія” був одним з основних у підготовці бібліотекарів-бібліографів вищої кваліфікації і викладався в усіх інститутах культури.

У післявоєнний радянський період активізується наукова робота у галузі краєзнавчої бібліографії. У 1950–1960-х рр. у провідному фаховому журналі Радянського Союзу “Советская библиография” друкуються статті українських авторів. Вони стосувалися переважно висвітлення досвіду краєзнавчої роботи окремих бібліотек України; їх готували працівники цих бібліотек, зокрема, І. Д. Мазуренко, І. І. Шаповалов, З. Г. Ващенко, Є. Н. Лазеба та ін. Викладений у них матеріал є безцінним джерелом для дослідження історії краєзнавчої діяльності бібліотек, в т. ч. і створених у ті часи КБР. Низка ґрунтовних статей про краєзнавчі ресурси бібліотек України була опублікована на сторінках єдиного вітчизняного фахового щорічника “Бібліотекознавство і бібліографія”, який виходив у світ у 1960–1980-х рр. Їх авторами були працівники наукових бібліотек та викладачі ВНЗ: Н. Г. Теребейчик, В. О. Ярошик, Л. Л. Макаренко, Д. С. Альохін, В. П. Томіна. Проте найбільше піднесення у науко-

вих дослідженнях КБР в Україні відбулося у 1980-х рр. Велику роль у них відіграли працівники відділу історичного краєзнавства ДІБ УРСР А. М. Комська та В. П. Кисельова, викладачі інститутів культури Н. М. Кушнарєнко, О. П. Крицький та ін. Були проведені масштабні дослідження краєзнавчих ДБА ОУНБ та створених ними КБП, результати яких знайшли відображення в інформаційних бюлетенях ДІБ УРСР “Краєзнавча робота бібліотек”, низці статей та тез доповідей.

Крім того, ДІБ УРСР, враховуючи низький методичний рівень переважної більшості створених у той час КБП, розпочала підготовку та видання методичних рекомендацій зі складання окремих типів покажчиків. У 1985–1990 рр. було видано методичні вказівки з підготовки універсальних науково-допоміжних та рекомендаційних БП⁴⁰.

Отже, період 1960–1980-х рр. був одним з найбільш плідних для формування вітчизняних КБР: були створені краєзнавчі ДБА у бібліотеках різних систем і відомств та сформувалася система КБП. Ця робота проводилася планово, забезпечувалася необхідними офіційними документами, науковими розробками і методичними рекомендаціями.

У 1960–1970-х рр. сформувалася організаційна структура краєзнавчої бібліографічної діяльності бібліотек, визначився всеукраїнський центр – ДІБ УРСР, обласні центри – ОУНБ, районні центри – ЦРБ ЦБС. Активно підключилися до формування системи КБП, особливо її науково-допоміжної ланки, регіональні наукові та спеціальні бібліотеки.

Система КБП була представлена трьома основними видами покажчиків: обліково-реєстраційними, науково-допоміжними та рекомендаційними, кожний з яких поділявся на декілька типів. Проте не всі ланки системи розвивалися однорідно, спостерігалася диспропорція науково-допоміжних та рекомендаційних БП, а в тематиці покажчиків домінували ідеологічні мотиви. Незважаючи на велику кількість створених КБП, пошукову цінність до сьогодні зберігають лише одиниці.

Розширення масштабів краєзнавчої діяльності бібліотек викликало потребу у підготовці кваліфікованих кадрів та розробці проблем теорії та методики краєзнавчої бібліографії. Симбіоз наукової, практичної, педагогічної діяльності у галузі краєзнавчої бібліографії, що досяг розквіту у 1980-х рр., позитивно вплинув на формування краєзнавчих ДБА і системи КБП та підвищення їх якості.

⁴⁰ *Методичні рекомендації по складанню науково-допоміжних бібліографічних покажчиків...; Методичні рекомендації бібліотекам на допомогу виданню бібліографічних посібників краєзнавчої тематики / Держ. іст. б-ка УРСР; підгот. В. П. Кисельова. – Київ, 1990. – 26 с.; Методичні рекомендації по складанню універсальних рекомендаційних бібліографічних посібників про край / Держ. іст. б-ка УРСР; склад. А. М. Комська. – Київ, 1990. – 34 с.*

THE CREATION OF BASIC ELEMENTS OF NATIONAL REGIONAL BIBLIOGRAPHICAL RESOURCES DURING THE LAST THIRTY YEARS OF THE SOVIET UNION (1959–1990)

Iryna MILYASEVYCH

*Rivne State Humanitarian University,
Tolstoy Str., 3, Rivne, 33028, Ukraine, tel. (0362) 22-41-61,
e-mail: I.Milyasevych@yahoo.com*

The article provides the analysis of creation process of the regional bibliographical resources in Ukraine from 1960 to 1980. An attempt was made to examine organizational and methodical issues of creating regional bibliographical indices, regional catalogues and libraries data files, as well as to specify typical features and evolutionary peculiarities of that period.

Key words: regional ethnography, regional bibliography, regional ethnography in libraries, history of Ukraine, USSR libraries.

ФОРМИРОВАНИЕ БАЗОВЫХ ЭЛЕМЕНТОВ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ КРАЕВЕДЧЕСКИХ БИБЛИОГРАФИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ В ПОСЛЕДНЕЕ СОВЕТСКОЕ ТРИДЦАТИЛЕТИЕ (1959–1990 гг.)

Ірина МІЛЯСЕВИЧ

*Ровенский государственный гуманитарный университет,
ул. Толстого, 3, г. Ровно, 33028, Украина, тел. (0362) 22-41-61,
эл. почта: I.Milyasevych@yahoo.com*

Проанализирован процесс формирования краеведческих библиографических ресурсов в Украине в 1960–1980-е гг. Рассмотрены организационные и методические вопросы создания краеведческих библиографических указателей, краеведческих каталогов и картотек библиотеками разных типов, определены характерные черты и эволюционные особенности этого периода.

Ключевые слова: краеведение, краеведческая библиография, краеведение в библиотеках, история Украины, библиотеки СССР.

Стаття надійшла до редколегії 12.01.2013

Прийнята до друку 3.07.2013